

СКАЛАЦЬКИЙ В.М. (кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії гуманітарних наук філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка),

ЛЕВЧЕНЮК Є.В. (кандидат філософських наук, асистент кафедри філософії гуманітарних наук філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуті тенденції розвитку гуманітарних наук в умовах розгортання глобалізаційних процесів як необхідних детермінант формування нового типу особистості. Глобалізаційні процеси виступають умовами інтенсифікації соціальних процесів, які в свою чергу обумовлюють нову характеристику гуманітарних наук. Сьогодення характеризується переходом до гуманітарних технологій і нового розуміння людського потенціалу.

Ключові слова: наука, гуманітарні науки, природничі науки, технічні науки, глобалізація.

Скалацкий В.Н., Левченко Е.В. ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ. В статье рассмотрены тенденции развития гуманитарных наук в условиях развертывания глобализационных процессов как необходимых детерминант формирования нового типа личности. Глобализационные процессы выступают условиями интенсификации социальных процессов, которые в свою очередь, обуславливают новую характеристику гуманитарных наук. Настоящее характеризуется переходом к гуманитарным технологиям и новому пониманию человеческого потенциала.

Ключевые слова: наука, гуманитарные науки, естественные науки, технические науки, глобализация.

Skalackiy V., Levchenyuk E. HUMANITIES IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION. In the article the trends of humanities progress are investigated in the conditions of globalization processes development as a necessary determinant of forming a new type of personality. The globalization processes come forward the terms of intensification of social processes which in same queue, stipulate new description of humanities. The present is characterized passing to humanitarian technologies and new understanding of human potential.

Key words: science, humanities, natural sciences, engineerings sciences, globalization.

Сучасний стан розвитку людства вимагає переосмислення і пошуку нових ефективних шляхів для подальшого становлення світового співтовариства, як нової якості існування людей. У становленні такої якості провідну роль відіграють гуманітарні науки. Цілком очевидною і прийнятною постає точка зору К.Леві-Строса, в тому що ХХІ сторіччя стане століттям гуманітарних наук.

Майбутнє завжди для людини було приховане й викликало як нові надії та сподівання на краще життя, так і острахи та занепокоєння. Сучасний стан розвитку світу характеризується інтенсивним розгортанням глобалізаційних процесів. Глобалізація

відкриває як нові можливості для розвитку і самореалізації людини, так і загрози щодо існування як окремо взятої особистості, так і світу загалом. Ми є свідками становлення нової реальності. Але треба зазначити, що не тільки свідками, а й творцями цієї реальності, аналогів якої людство ще не знало. Тому важливу роль у становленні нової якості існування людства такого як світове співтовариство, формування відповідальності не тільки за власне існування, а й за подальший розвиток всього живого на Землі можливо тільки при усвідомленні того, що гуманітарне знання відіграє фундаментальну роль у формуванні світогляду людини, що визначає її відношення до світу (природи, суспільства, до інших людей, а також до власного існування), визначення таких ціннісних орієнтирів, які дозволяють розвиватись людині у відповідному напрямку, що відповідає її сутності.

В умовах глобальних трансформацій питання пізнання дійсності актуалізуються, оскільки світ навколо докорінно змінюється, а разом з ним змінюється і сама людина. Такий тип змін носить глобальний характер існування чого раніше історія людства взагалі не знала. Сам процес пізнання дійсності з необхідністю вимагає відповідного рівня систематизації та узагальнення для того, щоб людина мала змогу адекватно оцінювати ситуацію та приймати відповідні рішення щодо своєї подальшої діяльності.

Саме тому на перетині XX – XXI сторіччя відбуваються фундаментальні зрушення у визнанні приналежності знань до відповідного класу наук. Адже наука виступає соціально-значущою сферою людської діяльності, яка спрямована на виробництво та систематизацією знань про закономірності існуючого засобами теоретичного обґрунтування та емпіричного випробовування і перевірки пізнаваних результатів для розкриття їх об'єктивного змісту (істинності, достовірності, інтерсуб'єктивності) [5, 410 – 411].

В усталеній філософській літературі більшість авторів відносять отримані знання до таких класів наук як: природознавчі, технічні, точні (математичні науки), суспільствознавчі, гуманітарні тощо. Основною відмінністю та складовою гуманітарних наук постає те, що вони займаються вивченням людини, дослідженням її духовної сфери, розумових здібностей, культурної та моральної діяльності. За об'єктом, предметом та методологією дослідження вони ототожнюються із суспільними науками при цьому протиставляються природничим та точним наукам. В принципі така точка зору є цілком прийнятною і зрозумілою. Але, на сучасному етапі розвитку людства, виникає низка питань стосовно гуманітарних наук. В межах усталених традицій до гуманітарних наук відносили: історичні, юридичні, культурологічні знання тощо. Але на сьогодні слід визнати, що гуманітарні науки включають в себе знання не лише про природу людини, а й знання про характер й результати її діяльності. Виходячи з цього, можна констатувати, що джерелами гуманітарного знання виступають й такі галузі знання як хімія, біологія, геологія, географія, кібернетика, математика тощо. Становлення такого нового підходу щодо розуміння гуманітарних наук спричинено й тим, що в добу глобалізації, розвитку й широкого впровадження технологій в усі сфери життєдіяльності людини призводить до нового змісту і функцій гуманітарного знання. Адже його джерелом, на сьогодні, постає значення інтелекту та рівень інформованості людини і суспільства. Найефективнішим шляхом розвитку людства, в умовах інтенсивного розгортання глобалізаційних процесів, постає гуманітаризація знання, основною функцією якої є створення умов для розвитку творчої особистості, яка здатна реалізовувати свої можливості в багатьох сферах життєдіяльності.

Намагання класифікувати науки не є надбанням сьогодення. Такий поділ притаманний ще з античних часів. Так, наприклад, Аристотель виокремлював вже три великих групи наук. Перша – теоретичні знання. До них відносяться такі науки як: фізика та філософія. Друга група – практичні науки. Вони включають в себе етику та політику. І третя група – це поетичні науки, до них Аристотель відносив естетику.

Елліністичний період античної філософії дещо розширив класифікацію наук. Зокрема класифікація наук представлена римським енциклопедистом М. Варроном. Його класифікація представлена наступним чином: граматики, діалектика, риторика, геометрія, арифметика, астрологія, музика, медицина, архітектура.

В добу Середньовіччя науки класифікували на чотири великі групи. Так до першої групи (теоретичні науки) відносились математика та фізика. Друга група це практичні науки. Третя група – механічні науки. До них відносили – навігацію, медицину та ін. До четвертої групи належали – граматики та риторика.

В Новий час, зокрема Ф.Бекон, також виокремлював чотири класи наук: граматики і логіка; математика; натурфілософія; метафізика та етика. При цьому основною наукою про природу він визначав математику.

В подальшому розвитку науки та її класифікації утверджується наступна точка зору, що науки поділяються на три великих групи. Перша група – суспільні та гуманітарні науки. Друга група – природничі науки. І третя група – технічні науки.

До суспільних та гуманітарних наук відносили антропологію, археологію, економічну географію, лінгвістику, мистецтвознавство, історію, культурологію, літературознавство, педагогіку, політологію, психологію, соціологію, філологію, філософію, економіку, юриспруденцію тощо.

До природничих наук відносили астрономію, біологію, фізичну географію, геологію, медицину, фізику, хімію, математику тощо.

До технічних наук належать такі науки: біотехнології, геофізика, інформатика, кібернетика, механіка, нанотехнології, робототехніка, електротехніка тощо.

Основна відмінність яка береться до уваги при розділі наук на гуманітарні та природничі це те, що в природничих основним предметом досліджень постає вивчення зовнішніх по відношенню до людини явищ. Основним принципом у встановленні природничих наук є принцип натуралізму. Тобто вивчаються і використовуються виключно закони природи без втручання волі і свідомості людини.

Технічні науки визначаються як комплекс наук, які вивчають важливі компоненти для розвитку техніки, а також саму техніку. До XIX століття людство в принципі знало лише два типи наук – гуманітарні та природничі. Технічні науки займають проміжне становище, тому що техніка є продуктом людського духу і не зустрічається в природі, але разом з тим вона підпорядковується й законам природи. Техніка постає для людини другою природою, творцем якої вона виступає.

У великій радянській енциклопедії класифікація наук представлена наступним чином: природничі, суспільні (гуманітарні), технічні. При такій класифікації відбувається усталене отожднення суспільних та гуманітарних наук, а також визнання пріоритетності природничого знання над гуманітарним.

В сучасній вітчизняній філософії існує декілька точок зору щодо визнання пріоритетності знань та характеристики гуманітарного знання зокрема.

Щодо одвічного протистояння природничого та гуманітарного знання, то така постановка питання є досить однобічною. Цей поділ носить умовний характер. І сучасний дослідник О.М.Костенко запропонував принцип соціального натуралізму, який знімає жорстку конфронтацію між природничими та гуманітарними науками. Соціум, виходячи з цього принципу, постає як природа, але разом з тим, вона є відмінною ніж фізична та біологічна природа, тобто постає як «третя природа», існування якої обумовлено своїми правилами і законами. Власне визнання і підпорядкування законам природи призводить до наступного висновку, що й суспільні, й гуманітарні науки виступають деякою мірою природничими [3, 16].

В сучасному філософському дискурсі існує й утверджується цілком протилежна точка зору, що гуманітарне знання постає як елементарний образ людини (всього людського, що існує у світі) та створеного нею. Тобто, гуманітарне знання стосується не тільки знання про природу людини, а й також результатів її діяльності. Саме це і означає,

що витоками гуманітарного знання виступають такі науки як хімія, біологія, математика тощо.

Отже, цілком правомірною виступає така точка зору, що «гуманітарні науки – це абстрактне утворення, яке конкретизується в міру того, наскільки та чи інша наука (хімія, біологія, математика, філологія, історія тощо) презентує свої знання про людину і суспільство» [6, 130].

Тобто, гуманітарні науки постають специфічним знанням про світ, в якому живе і діє людина. При цьому слід звернути увагу на форми існування гуманітарних наук. А такими формами виступають – абстрактна й конкретна. Абстрактна форма – це визначення гуманітарних наук у якості такого трансцендентного явища, відносно якого окреслюється межа утворення й систематизації знань про людське. Конкретна форма – це міра наповненості тих наук, де сутність людини найбільш зрима знаннями про людину, суспільство, відносини між людьми, людську діяльність та її результати [7, 105].

Отже, з наведених точок зору цілком очевидно постає відмінність між усталеним трактуванням існування та взаємодії, проникнення природничих та гуманітарних наук. В літературі пропонується наступна послідовність існування наук: природознавчі – суспільствознавчі – гуманітарні. В сьогоденні, очевидно, відбуваються суттєві відмінності щодо трактування цієї послідовності, власне, відстоюється не послідовність, а рівень відношення знань про природу самої людини й до результатів її діяльності. Тобто гуманітарне знання виступає не стільки домінуючим щодо інших типів знання, зокрема природничого та суспільствознавчого, а таким, що обумовлює їх існування і розвиток. Людина живе в світі і світом, вона одночасно підпорядковується законам існування як самої природи, так і виступає творцем «другої природи» (культури), «третьої природи» (творення соціуму), «четвертої природи» (техніка) тощо. Тому гуманітарне знання одночасно виступає як межею систематизації знань про все людське, так і мірою наповненості в проникненні у сутність людини, що розкривається через її відношення до перетворюючої дійсності, через відносини, в які людина вступає в процесі творення соціуму.

У визначенні людини як душевно-духовно означеної природно-соціальної істоти ми тим самим підкреслюємо, що вона, по-перше, з необхідністю взаємодіє з оточуючим світом, по-друге, підпорядковується дії законів природи (хімічних, біологічних), по-третє, створює відмінні від природи закони існування й функціонування соціуму, культури, по-четверте, людина підпорядковується дії психологічних законів тощо.

Тобто, саме існування людини обумовлено дією зовнішніх щодо неї сил, так і внутрішніх потенцій, що закладені в самій природі людини. Але існування і діяльність людини вимірюється здебільшого внутрішніми силами самої людини, зокрема свободою вибору власної моделі поведінки, відношення до дійсності, інших людей, до самої себе, що з іншої сторони зумовлено й мірою відповідальності за цей вибір. Як бачимо сьогодення вимагає від людини не тільки діалогічного відношення до дійсності, а полілогічного і основною формою цього відношення й виступає гуманітарне знання. Адже гуманітарне знання, перш за все, орієнтоване на пошук сутності і смислу, який намагається віднайти людина. Природничі знання, і тут слід погодитись із М.Бахтінін, має форму монологу у пізнанні дійсності. На його думку, «інтелект споглядає річ і висловлюється про неї. Тут існує лише один суб'єкт, який одночасно й пізнає, й говорить. Об'єктом пізнання (в тому числі й людина) виступає й сприйняте, й пізнане як річ» [1, 56]. Слід зауважити, що такий підхід є характерним для класичної наукової раціональності. Для класичного періоду розвитку науки характерною рисою постає дистанційність суб'єкта від об'єкта. Суб'єкт пізнання, тобто людина, лише спостерігає за світом. Умовою отримання істинних знань виступає опис і пояснення тієї галузі, яка відноситься до сфери діяльності суб'єкта. Природничі науки дають можливість пізнати безліч явищ дійсності, але вони фіксують лише повторювальність, послідовність, загальні риси, щоб у підсумку своїх пошуків відкрити закономірності існування даних явищ, констатувати закони, яким

підпорядковуюються дана множина явищ дійсності, що досліджується. На відміну від гуманітарного знання, яке покликане дати людині відповідний орієнтир щодо пізнання дійсності через призму власного відношення до оточуючого світу. Цілісний образ дійсності формується через пізнання її складових, з'ясування способу її самоорганізації, обґрунтувати її існування і зробити зрозумілим і достовірним для всіх. Сферою пізнання для людини виступає той чи інший сегмент світу, ним може виступати природа, суспільство, внутрішній світ самої людини. Тому й науки про природу вивчають не природу як таку, а лише той її аспект, який постає результатом діяльності людини. Такі впливи мають соціальний характер існування тому й належать до сфери гуманітарного пізнання.

Сьогодні ставить нові завдання перед дослідженням дійсності, систематизацією та класифікацією знань. Особливе місце на сучасному етапі розвитку знань належить людиновимірним системам, джерелами яких є вивчення людини та її діяльності. До них належать дослідження об'єктів сучасних біотехнологій, в першу чергу генної інженерії, медико-біологічні об'єкти, великі екосистеми, біосфера в цілому, людино-машинні системи, складні інформаційні комплекси, зокрема системи штучного інтелекту.

Сучасний етап розвитку суспільств можна характеризувати з точки зору декількох теорій. Зокрема таких як: постіндустріальне суспільство (Д.Белл); інформаційне суспільство (М.Кастельс); суспільство споживання (Ж.Бодрійар); техногенне суспільство (В.Стьопін) тощо. Основною ідеєю у даних теоріях є те, що сучасний суспільний розвиток обумовлений розповсюдженням і широким використанням новітніх технологій. У техногенній цивілізації суттєвим чином змінюється стиль життя кожної людини, механізми формування особистості і її взаємодія з іншими індивідами. Це, перш за все, пов'язано з тим, що в усі сфери життя людини впроваджуються комп'ютерні технології. «Техногенна цивілізація приводить до активних трансформацій соціальних зв'язків людей. В техногенній цивілізації науково-технічний прогрес постійно змінює способи спілкування, форми комунікації людей, типи особистості і спосіб життя» [4, 12]. Отже, очевидним постає той факт, що техніка на сьогодні відіграє суттєве значення у житті людини, впливає на всі сфери її життєдіяльності, а особливо на розвиток науки, зокрема гуманітарних наук. Не має залишатись поза увагою те, що людина на сьогодні також перетворюється на «людський фактор техносу». В.С. Стьопін дає своє визначення техногенній цивілізації: «техногенна цивілізація є динамічною, рухливою і агресивною: вона пригнічує, підкорює собі, вона поглинає традиційні суспільства та їх культури. На сьогодні цей процес відбувається по всьому світі. Така активна взаємодія техногенної цивілізації і традиційних культур, як правило, характеризується зіткненням, яке призводить до загибелі останніх, до знищення багатьох культурних традицій як самотніх» [4, 14].

Загально прийнято техногенну цивілізацію ототожнювати з західною, перш за все, це пов'язано з регіоном її виникнення. Техногенна цивілізація сформувалась у зрілому виді, темпи соціальних змін мають прискорений характер. Прискорений розвиток характеризується вже не розширенням культурних зон, а відбувається перебудова самих основ колишніх способів життєдіяльності і цим самим формуються принципово нові можливості подальшого розвитку. Самим головним і суттєвим у переході від традиційного суспільства до техногенного є виникнення і поширення нової системи цінностей. На думку В. С. Стьопіна, «цінністю вважається сама інновація, оригінальність, взагалі все нове» [4, 16].

Отже, сучасний стан розвитку техногенної цивілізації обумовлює і визначає розвиток не тільки природничого знання, а й гуманітарного особливою мірою, оскільки вже не відбувається протистояння між галузями знання: природничим, гуманітарним, технічним, тому що вони, на сучасному етапі розвитку суспільств, деякою мірою поєднанні. Сьогодні потребує виокремлення нових підходів щодо вивчення самої людини. Змінюється світ навколо і як наслідок змінюється й сама людина і попередніх

теорій і засновків не достатньо для вивчення її сутності і передбачення перспектив її розвитку.

На особистісному рівні техногенна цивілізація призводить до виникнення нового особливого типу автономії особистості, на відміну від розуміння особистості у традиційному суспільстві. В ньому особистістю вважається та людина, яка реалізує свої можливості через приналежність до певної системи зв'язків. У техногенній цивілізації може змінювати, поширювати свої зв'язки, вона не прив'язана до них. Сучасна особистість для ефективної реалізації своїх можливостей будує свої взаємовідносини з іншими людьми гнучко, вона включається в різні соціальні утворення і різні культурні традиції. Тобто ідеалом особистості в техногенному суспільстві є формування творчої індивідуальності. «Система цінностей техногенної цивілізації базується на ідеалах креативної діяльності і творчої активності суверенної особистості» [4, 32]. Отже, сучасний етап розвитку суспільств відкриває як нові перспективи для розвитку людини, так і нові загрози. Оскільки сьогодні наука постає складовою частиною культури. Але роль науки в культурі є дещо ускладненою, тому що вона виступає не просто рушійною силою соціального прогресу, а одночасно виступає джерелом цивілізаційних ризиків та загроз, свідками яких ми є. Але наука виконує цілу низку функцій, які конструктивно впливають на розвиток людини зокрема і світу загалом. Тільки наука здатна створити такий пізнавальний інструментарій (понятійний, категоріальний апарат) за допомогою якого можна виявити не тільки проблеми й загрози, а й віднайти шляхи їх вирішення.

Інтенсифікація усіх соціальних процесів сучасного світу обумовлює й нову характеристику гуманітарного знання. В розвитку науки спостерігаються тенденції переходу до гуманітарних технологій і нового розуміння людського потенціалу. Але тільки за допомогою гуманітарного знання людина здатна орієнтуватись у світі, оскільки зміни носять прискорений характер існування і людині необхідні чіткі орієнтири щодо виокремлення можливих шляхів вирішення проблемних ситуацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. К философии поступка // Философия и социология науки и техники. — М., 1986.
2. Імянітов Н. С./ По сходах наук — до мистецтва. // Філософія науки. 2003. — № 4 (19) — С. 3-17.
3. Костенко О.М. Соціальний натуралізм як методологічний принцип юриспруденції і кримінології // Вісник академії правових наук України. — 2004. — № 4. — С. 133–145.
4. Стёпин В.С. Теоретическое знание / В.С. Стёпин – М., 1999, С. – 39 – 53.
5. Філософський енциклопедичний словник [голова редколегії В.І.Шинкарук], - К.: Абрис, 2002. – 742 с.
6. Юдин Б. Г. От гуманитарного знания к гуманитарным технологиям (начало) // Знание. Понимание. Умение. — 2005. — № 3. — С. 129-138.
7. Юдин Б. Г. От гуманитарного знания к гуманитарным технологиям (окончание) // Знание. Понимание. Умение. — 2005. — № 4. — С. 104-110.